

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра музично-практичної підготовки

В. Ф. Кучерук, Н. П. Кучерук

**Виконавський практикум:
С. Гулак-Артемівський. Вступ
до опери «Запорожець за Дунаєм»**

Методичні рекомендації для самостійної роботи
з курсу «Виконавський практикум»

Луцьк
Вежа-Друк
2018

УДК 785.7.091.2:782.6(072)

К 95

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 5 від 21 лютого 2018 р.)

Рецензенти:

Чернецька Н. Г. – кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри музично-практичної підготовки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

П'ятачук Р. М. – заслужений артист України, керівник оркестру Державного академічного Волинського народного хору Волинської обласної філармонії

Кучерук В. Ф.

К 95 Виконавський практикум: С. Гулак-Артемівський. Вступ до опери «Запорожець за Дунаєм»: методичні рекомендації для самостійної роботи з курсу «Виконавський практикум» / В. Ф. Кучерук, Н. П. Кучерук. – Луцьк: Вежа-Друк, 2018. – 20 с.

Методичні рекомендації сприятимуть самостійному опрацюванню студентом оркестрової партитури, допоможуть подолати низку диригентських труднощів та вирішити основні завдання керівника інструментального колективу.

Структура методичних рекомендацій – творчий портрет композитора; рекомендації для самостійного опрацювання оркестрової партитури; клавір; партитура для оркестру українських народних інструментів; список джерел.

Для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Музичне мистецтво» під час вивчення курсу «Виконавський практикум», аспірантів, учителів, працівників закладів культури й мистецтв.

УДК 785.7.091.2:782.6(072)

© Кучерук В. Ф., 2018

Творчий портрет композитора

СЕМЕН СТЕПАНОВИЧ ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ (1813–1873) – український композитор, оперний співак (баритон), драматичний артист, драматург. Автор першої української опери.

Народився на Черкащині. У дитинстві співав в хорі. Навчався в Київському духовному училищі, пізніше – у духовній семінарії.

У 1838 р. на талант Гулака-Артемовського звернув увагу М. І. Глінка і взяв із собою до Петербурзької придворної співацької капели й почав активно готувати його до сценічної діяльності. Спеціально для Гулака-Артемовського Михайло Глінка написав романси на слова В. Забіли «Гуде вітер вельми в полі» та «Не щербечи соловейку», а згодом організував Семену Степановичу декілька концертів і на зібрані кошти відправив на навчання до Італії.

Після повернення до Петербурга Гулак-Артемовський працював солістом російської імператорської опери та Великого театру в Москві і впродовж двадцяти двох років виконав понад п'ятдесят оперних партій переважно італійського репертуару.

Водночас виступав і як драматичний актор, завойовуючи прихильність публіки. Театральні критики відзначали, що Гулак-Артемовський небагато в чому поступається самому Михайлу Щепкіну, неперевершеному актору.

Найпопулярніший твір Гулака-Артемовського – опера «Запорожець за Дунаєм», яка стала українською музичною класикою. Прем'єра відбулася в 1863 р. у Маріїнському театрі Петербурга, наступного року – у Великому театрі в Москві. Однак через утиски української культури з боку уряду, царська цензура майже двадцять років забороняла постановку цієї опери. На українській сцені її вперше поставив у 1884 р. М. Кропивницький, забезпечивши цьому твору творче довголіття.

Окрім того, на сюжети українського життя композитор написав ще вокально-хореографічний дивертисмент «Українське весілля» та водевіль «Ніч напередодні Івана Купала», а також низку пісень, зокрема «Спать мені

не хочеться», «Ой на горі та й жінці жнуть», «Місяцю ясний», «Хусточко ж моя, шовковая» й інші, які досить швидко набули популярності серед широкого загалу шанувальників української пісні.

Прогресивний світогляд С. Гулака-Артемівського формувалася під впливом ідей Тараса Шевченка, і саме йому композитор присвятив пісню «Стоїть явір над водою».

Помер С. Гулак-Артемівський у Москві, похований на Ваганьківському кладовищі.

Опера «Запорожець за Дунаєм»

Демократизм Семена Гулака-Артемівського, його любов до народу, до української народної пісні, засвоєння традицій світової оперної творчості, принципів майстерності вокального мистецтва зумовили й появу першої української національної опери «Запорожець за Дунаєм». Сюжет твору підказав професор-історик Микола Костомаров, а все решта – текст вокальних номерів і прози, оркестрова партитура та клавір, а також лібрето – оригінальна авторська робота композитора.

Опера «Запорожець за Дунаєм» приваблює демократичним характером сюжету, колоритністю образів, соковитим народним гумором, мелодійністю музики, що увібрала барви українського пісенного мистецтва. Цей твір великого майстра став міцним підґрунтям національного оперного мистецтва.

За своєю формою «Запорожець за Дунаєм» – типовий зразок лірико-комічної опери, у якій поряд із комедійною лінією (Карась – Одарка) розвивається лірико-романтична (Оксана – Андрій).

Прем'єра опери відбулася в Маріїнському театрі в Петербурзі 14 квітня 1863 р., а в наступні роки ставилася в Москві у Великому театрі й мала значний успіх. В обох виставах роль Карася виконував автор. Публіка захоплено сприйняла спектакль. Рецензії були схвальними, а про Гулака-Артемівського писали, що він показав свій блискучий комедійний талант.

На сьогодні «Запорожець за Дунаєм» – одна з найпопулярніших українських опер, що ставиться в оперних театрах України та за кордоном.

За понад 120-літню сценічну історію опери «Запорожець за Дунаєм» виконавцями головних партій були видатні вітчизняні артисти. Сам композитор неодноразово співав партію Івана Карася в Маріїнському театрі. Наприкінці ХІХ ст. в цій ролі виступав видатний український актор Марко Кропивницький, а партію Оксани виконувала славнозвісна Марія Заньковецька.

Опера «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського здобула велику популярність. Вона має повнокровне сценічне життя завдяки своїй глибокій мистецькій правді й неповторній красі.

Методичні рекомендації

Починається опера «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського невеликим оркестровим вступом (інтродукцією), який малює картину літньої природи. Партитура вступу перекладена для оркестру українських народних інструментів у складі: флейти, кларнети, труби 1 і 2, баян 1, баян 2, баян 3, кобзи альтові й тенорові, бандури, литаври, малий барабан, тарілка та струнний квінтет.

Твір виконується в темпі *andante maestoso* (повільно, урочисто).

Розмір: С. Отже, схема диригування – чотиридольна.

Виконавець, ставлячи перед собою завдання розкрити зміст музичного твору, усвідомлює, що проблема штрихової техніки є одним із факторів передачі задуму композитора. Штрихова техніка для диригента – одна з головних для розкриття змісту музичного твору. Диригент повинен володіти основними штрихами диригування: *legato*, *non legato*, *staccato*. У вступі до опери всі ці штрихи використовуються, зокрема, штрих *legato* в 1-2 й 5-6 тактах, а також в 13-18 т., 22-23 т., 26-27 т.; штрих *non legato* в 9-12 т., 19-21 т., 24-25 т., 28-32 тактах; штрих *staccato* в 3-4 та 7-8 тактах. Ліричність музики в перших тактах, а також початку 1-ї і 2-ї цифр вимагають від диригента м'яких, ненапружених та невеликих за амплітудою жестів. Разом з тим, жест має бути впевненим та чітким, щоб забезпечити ансамбль звучання.

Характер твору та динаміка у 3-4 та 7-8 тактах вимагають від диригента легкого та невеликого за амплітудою жесту, який виконується лише кистю рук.

Урочистість звучання мелодії в тактах, що виконують *non legato*, вимагають від диригента активних, повних енергією жестів.

Вступ до опери має широку динамічну шкалу: від *pp* (дуже тихо) до *ff* (дуже голосно). Динаміка є важливим засобом виконавської виразності. Відтворення сили звучання засобами диригування є однією з головних складових диригентської техніки. Виконуючи твір, використовуємо прийоми вираження динаміки: чим більша сила звучання мелодії, тим більша енергія та амплітуда жесту. В 9-у та 11-у тактах використовується раптова зміна сили звучання, після звучання в попередніх тактах *pp*, наступні два такти звучать *ff*, а далі знову *pp*. Диригенту потрібно, передаючи силу звучання та характер виконання, виражаючи їх в чітких та енергійних диригентських жестах *ff*, підготувати оркестрантів до раптової зміни динаміки *pp*. Для цього слід різко скоротити відбиття четвертої долі останнього, перед *pp*, такту і змінити характер замаху, послабивши енергію жесту та зменшивши його амплітуду.

Крім цього, велике значення для вираження динаміки має й характер замахів. Якщо початок твору, враховуючи темп, динаміку та характер звучання мелодії, вимагає від диригента м'якого, не великого за амплітудою ауфтакту до першої долі, то звучання оркестрового тутті *ff* в 9-10 тактах потребує виконання ауфтакту до першої долі 9-го такту широким, чітким та активним й енергійним жестом. Такий самий енергійний захват виконується до четвертої долі у 18-у такті, показуючи вступ баянам, трубам і тарілці, адже тема починається з затакту *ff*.

В першій цифрі, поставивши акорд на першу долю флейтам і тарілці (динаміка *pp*), показуємо вступ на другу долю кларнетам і проводимо фразу відповідним жестом (штрих *legato*, динаміка *pp*).

Виконуючи цей музичний твір, диригент повинен постійно і строго дотримуватися збереження рівності темпу. В жодному разі не прискорювати. За задумом автора в тактах 30-32 виконати *ritenuto* (поступово затримуючи). Для цього необхідно активізувати замах, збільшуючи амплітуду жестів й чітко показати тривалість восьмих нот, використовуючи диригентський прийом «дроблення» схеми на четвертій долі 31-го такту. Закінчується твір оркестровим тутті *ff*.

Вступ до опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського пройшов апробацію в оркестрі народних інструментів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Рекомендований для роботи при вивченні курсу «Виконавський практикум», а також для концертного виконання.

ВСТУП

Andante maestoso

First system of the musical score. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The first measure has a whole rest in the treble and a half note in the bass. The second measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The third measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The fourth measure has a half note in the treble and a half note in the bass. Dynamics include *p* in the first measure and *pp* in the second measure.

Second system of the musical score. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The first measure has a whole rest in the treble and a half note in the bass. The second measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The third measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The fourth measure has a half note in the treble and a half note in the bass. Dynamics include *pp* in the second measure.

Third system of the musical score. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The first measure has a whole rest in the treble and a half note in the bass. The second measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The third measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The fourth measure has a half note in the treble and a half note in the bass. Dynamics include *ff* in the first measure and *pp* in the second measure.

Fourth system of the musical score. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The first measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The second measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The third measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The fourth measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The fifth measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The sixth measure has a half note in the treble and a half note in the bass. Dynamics include *pp* in the first measure.

Fifth system of the musical score. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The first measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The second measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The third measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The fourth measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The fifth measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The sixth measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The seventh measure has a half note in the treble and a half note in the bass. The eighth measure has a half note in the treble and a half note in the bass. Dynamics include *pp* in the first measure and *ff* in the third measure.

The image displays three systems of piano sheet music, each consisting of a treble and bass staff. The key signature is G major (one sharp). The first system begins with a treble staff containing a series of chords and a melodic line with slurs and accents. The bass staff provides a harmonic accompaniment with chords and moving lines. The second system continues this musical texture. The third system concludes with a dynamic marking of *ff* (fortissimo) and a final cadence. Various musical notations are used throughout, including slurs, accents, and dynamic markings.

Вступ

до опери "Запорожець за Дунаєм"

С. Гулак-Артемівський,
пер. для орк. нар. інстр.
В. Кучерука

The musical score is for the introduction of the opera 'Zaporozhians on the Dnieper'. It is written for a large orchestra and includes the following instruments:

- Флейти (Flutes)
- Кларнети (Clarinets)
- Труби in B 1, 2 (Trumpets in B)
- Баян 1, 2, 3 (Bandoneons)
- Кобзи альтові (Alto Kobza)
- Кобзи тенорові (Tenor Kobza)
- Бандури (Bandura)
- Литаври (Tympani)
- М. барабан (Small Drum)
- Тарілка (Cymbal)
- Скрипки 1, 2 (Violins)
- Альти (Viola)
- Віолончелі (Violoncello)
- Контрабаси (Double Bass)

The score begins with the tempo marking *1 Andante maestoso*. The key signature is one sharp (F#). The time signature is common time (C). The first four measures show the woodwinds and strings. The flutes and clarinets play a melody starting on a half note G4, followed by quarter notes A4, B4, and C5, with a dynamic marking of *pp*. The trumpets are silent. The bandoneons, kobzas, and bandura are also silent. The timpani and cymbal play a single stroke on the fourth measure with a dynamic marking of *p*. The violins play a melody starting on a half note G4, followed by quarter notes A4, B4, and C5, with a dynamic marking of *p*. The viola, cello, and double bass play a similar melody starting on a half note G3, followed by quarter notes A3, B3, and C4, with a dynamic marking of *p*.

5

The musical score is arranged in six systems. The first system consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and contains a half note chord with a fermata, marked *pp*. The lower staff is in bass clef with a key signature of two sharps (D# and F#) and contains a half note chord with a fermata, also marked *pp*. Both staves feature hairpins indicating a gradual decrease in volume. The second system consists of three staves, all of which are empty. The third system consists of two staves, also empty. The fourth system consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and contains a half note chord with a fermata, marked *p*. The lower staff is in bass clef with a key signature of two sharps (D# and F#) and contains a half note chord with a fermata, marked *p*. Both staves feature hairpins indicating a gradual decrease in volume. The fifth system consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and contains a half note chord with a fermata, marked *pp*. The lower staff is in bass clef with a key signature of two sharps (D# and F#) and contains a half note chord with a fermata, marked *pp*. Both staves feature hairpins indicating a gradual decrease in volume. The sixth system consists of four staves. The first three staves are in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and contain a half note chord with a fermata, marked *p*. The fourth staff is in bass clef with a key signature of two sharps (D# and F#) and contains a half note chord with a fermata, marked *p*. All staves feature hairpins indicating a gradual decrease in volume.

This musical score is for a piano and string quartet. It is written in G major and 4/4 time. The piano part consists of a right-hand melodic line and a left-hand bass line. The string quartet part is arranged in four staves: Violin I, Violin II, Viola, and Cello/Double Bass. The score is divided into two systems. The first system contains measures 1 through 6, and the second system contains measures 7 through 12. The piano part begins with a fortissimo (*ff*) dynamic. In measures 7 and 8, the piano part transitions to a pianissimo (*pp*) dynamic, indicated by a hairpin. The string quartet part provides harmonic support throughout, with some strings playing sustained notes in the later measures.

1

Musical score for a piano piece, measures 13-16. The score is written for multiple staves, including treble and bass clefs. The key signature is one sharp (F#). The tempo/mood is indicated by *pp* (pianissimo). The score shows a complex texture with overlapping lines and rests. Measure 13 features a melodic line in the upper treble staff and a rhythmic accompaniment in the lower treble staff. Measures 14 and 15 are mostly rests, with some activity in the lower staves. Measure 16 shows a continuation of the melodic and rhythmic patterns.

17

The musical score consists of 17 measures. The first two measures are mostly rests. From measure 3, the music begins with a forte (*ff*) dynamic. The score includes several staves: a grand staff (treble and bass clefs), a piano part (treble clef), a double bass part (bass clef), and a percussion part (bass clef). The piano part features a melodic line with a slur over measures 3-4. The double bass part has a bass line with a slur over measures 3-4. The percussion part has a simple rhythmic pattern. Dynamic markings include *ff* and *f*. There are also some performance instructions like *8va* and *tr* above notes in measures 3-4.

21

mp

mp

mf

mf

mf

mf

mf

mf

mf

mf

Sul D

Sul D

mf

mf

25

f

mf

mf

mf

mf

mf

mf

mp

f

f

mf

mf

mf

This page of musical notation consists of ten systems of staves. The notation includes treble and bass clefs, a key signature of one sharp (F#), and a time signature of 2/4. The score features various musical elements such as melodic lines, chords, and bass lines. Dynamics are indicated by *rit.* (ritardando), *ff* (fortissimo), and *f* (forte). Articulation marks like accents and slurs are used throughout. The notation is arranged in a multi-staff format, with some systems having more than five staves. The page concludes with a double bar line and repeat dots.

Список джерел

1. Барсова І. О. Книга про оркестр / І. О. Барсова. – К. : Музич. Україна, 1981. – 174 с.
2. Гулак-Артемівський С. С. Запорожець за Дунаєм. Комічна опера на три дії (клавір) / С. С. Гулак-Артемівський. – К. : Мистецтво, 1954. – 209 с.
3. Гулак-Артемівський С. С. Запорожець за Дунаєм. Комічна опера на три дії (партитура) / С. С. Гулак-Артемівський. – К. : Муз. Україна, 1979. – 96 с.
4. Гуцал В.О. Інструментовка для оркестру народних інструментів / В. О. Гуцал. – К. : Музич. Україна, 1988. – 79 с.
5. Димченко С. С. Диригування (методика викладання) : навч. посіб. Ч. I. / С. С. Димченко. – Рівне, РДІК, 1997, 152 с.
6. Димченко С. С. Диригування (методика викладання) : навч. посіб. Ч. II. / С. С. Димченко. – Рівне, РДІК, 1997, 141 с.
7. Канерштейн М. Питання диригентської майстерності / М. Канерштейн. – К : Муз. Україна, 1980. – 184 с.
8. Колесса М. Ф. Основи техніки диригування : навч. посіб. для студ. дириг. факульт. консерват. УРСР / М. Ф. Колесса. – К. : Держ. вид-во музич. літ., 1960. – 198 с.
9. Кучерук В.Ф. Грає оркестр українських народних інструментів : навч.-метод. посіб. / В. Ф. Кучерук. – Луцьк : Ред.-видав. відділ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2005. – 258 с.
10. Лапченко В. П. Грає оркестр народних інструментів / В. Лапченко. – К. : Музич. Україна, 1988. – 64 с.
11. Юцевич Ю. Є. Музика. Словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2003. – 352 с.
12. Запорожець за Дунаєм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D1%86%D1%8C_%D0%B7%D0%B0_%D0%94%D1%83%D0%BD%D0%B0%D1%94%D0%BC
13. С. Гулак-Артемівський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/ukrainska_elita/part2/017.htm
14. Феномен Семена Гулака-Артемівського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libr.rv.ua/ua/virt/92/>

Для нотаток

Для нотаток

Навчально-методичне видання

Кучерук В. Ф., Кучерук Н. П.

**Виконавський практикум:
С. Гулак-Артемівський. Вступ
до опери «Запорожець за Дунаєм»**

Методичні рекомендації для самостійної роботи
з курсу «Виконавський практикум»

Формат 60×84 ¹/₁₆. Обсяг 1,16 ум. друк. арк., 1,04 обл.-вид. арк.
Наклад 50 пр. Зам. 36. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.